

Palestina v ognju

Stoletje judovsko-arabskih spopadov

IZVLEČEK

Izraelsko-palestinski (judovsko-arabski) spor je eden najdaljših in najbolj zapletenih konfliktov na svetu. Gre za več kot stoletje trajajoč spopad za ozemlje in nadzor nad viri. Vojne so oblikovale politični zemljevid in ustvarile gosto naseljeno, k obrambi usmerjeno kulturno pokrajino. Jeseni 2023 se je začela vojna v Gazi, najdaljši intenzivni spopad doslej, ki nadaljuje dolgo zgodovino napetosti med Judi in Arabci.

Ključne besede: krizna območja, politična geografija, Bližnji vzhod, Palestina, Izrael

ABSTRACT

Palestine under fire – A century of Jewish-Arab conflict

The Israeli-Palestinian (Jewish-Arab) conflict is one of the longest and most complex conflicts in the world. It is a struggle over territory and control of resources that has lasted for more than a century. Wars have shaped the political map and created a densely populated, defense-oriented cultural landscape. In the autumn of 2023, a war in Gaza began—the longest period of intense fighting so far—continuing the long history of tensions between Jews and Arabs.

Keywords: crisis areas, political geography, Middle East, Palestine, Israel

Jeseni leta 2023 je Izrael po napadu sil radikalnega palestinskega gibanja Hamas sprožil obsežno vojaško operacijo na območju gosto naseljenega območja Gaze. To je zdaleč najdalj trajajoča ter po angažiranih silah in tehniki najbolj intenzivna in tudi najbolj uničevalna vojna v izraelsko-arabskih odnosih vse od razglasitve Izraela v Palestini leta 1947. Zgodovina konfliktov na tem območju pa je vsaj pol stoletja starejša in seže v čas, ko je obsežen prostor od Balkana do juga Arabskega polotoka (a ne povsod) obvladoval turški Otomanski imperij.

Sedanja še nekončana vojna (v letu 2025) je logično nadaljevanje zapletenega judovsko-arabskega konflikta, v katerem so se izmenjevala obdobja vojn in relativnega miru. Pravega miru dejansko ni bilo, ker je bilo premalo pobud ter pripravljenosti za dialog in kompromise in so v dogajanje vztrajno silile tudi zunanje sile. Te so pomembno vplivale nanj, čeprav je to v jedru tipičen medetnični konflikt s primarno ozemeljskimi interesi. Palestina je zapleteno krizno območje, ni pa kaotično in po nekaj značilnostih se precej razlikuje od drugih konfliktnih regij po svetu. Čeprav je prostorsko omejen, ima globalne vplive in je obenem vsaj nekoliko tudi rezultat geopolitičnih razmerij multipolarnega sveta.

Palestinski konflikt je zapleten in zelo različno interpretiran. Mnoge študije se osredotočajo predvsem na čas od oblikovanja Izraela dalje in so brez primerjav s političnimi procesi drugje v približno istem času. Nekoliko odmaknjen fokus pokaže sliko palestinskega političnega kompleksa v drugačni luči. Prispevek je namenjen predstavitvi kronologije judovske rekolonizacije Palestine, oblikovanja in razvoja države Izrael ter sočasnega nastajanja gosto naseljenih palestinskih teritorijev s svojskim socialnim, družbenim in upravnim ustrojem kot rezultatom dolgotrajne kompleksne konfliktualizacije.

Palestina

Palestina (starogrško Παλαιστίνη (Palaistíni), *dežela Filistejcev*, prevzeto po starohebrejskem Pelešet) je razmeroma majhno ozemlje (okrog 30.000 km²) na Bližnjem vzhodu, ki se razteza med obalo Sredozemskega morja na zahodu in hrbtom razvodnega grebena hribovja nad dolino Jordana na vzhodu. Na severu sega do libanonskih gora, na jugu jo omejuje puščava Negev. Opisana zamejitev je zgodovinska in le okvirna; meje so se tod v zgodovini pogosto spreminjale. Območje imenujejo tudi »Sveta dežela«. Palestina je geografsko izhodišče vseh treh monoteističnih religij (judovstva, krščanstva in islama), kar ji daje poseben pomen.

Uvodoma opominjamo na terminološko podrobnost, razlikovanje med judovstvom (židovstvom) in izraelstvom. Judje so lahko judje (če je mišljena predvsem verska opredelitev, po judovski veri ali judaizmu) ali pa Judje, če se misli na njihovo identiteto in kolektivno pripadnost; s tem je to vsaj posredno tudi etnična opredelitev. Izrael je država, državna pripadnost pa ima ob državnih tudi etnične prvine, ki vključujejo tako zgodovinski spomin in tradicijo antičnega

Avtor besedila:

JERNEJ ZUPANČIČ, doktor geografskih
znanosti, redni profesor

Oddelek za geografijo Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani

Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana

E-pošta: jernej.zupancic@ff.uni-lj.si

COBISS 1.04 strokovni članek

kakor tudi sodobnega Izraela; v slednjem je to tudi etnična opredelitev. Sodobna izraelska identiteta se veže na državo, judovstvo (judaizem) pa na versko izročilo in tradicijo oziroma v širšem na kulturo, ne glede na državne okvire (Sand 2010).

Analitiki začetke nepomirjenih nasprotij med Judi in Arabci v Palestini radi postavljajo v čas po drugi svetovni vojni, natančneje v leti 1947 in 1948. Takrat (leta 1947) so Izraelci razglasili neodvisnost države na obravnavanem

ozemlju, kot so ga določili Združeni narodi. Vendar so ideje judovske države precej starejše in segajo globoko v 19. stoletje, ko je bila Palestina del hiračnega Otomanskega, tudi Osmanskega imperija in, ko so se v Evropi pričela pojavljati nacionalna gibanja. Eno od njih je bilo tudi sionizem, dejansko judovska nacionalna ideologija, katere cilj je postalo oblikovanje judovske države Izrael v Palestini, prostoru judovskega zgodovinskega spomina ali zgodovinskega teritorija (slika 1).

Od judovske diaspore do judovskega naroda

Otomanski imperij je bil v 19. stoletju »bolnik ob Bosporju«, država z obsežnim ozemljem, za katerega so bili značilni velike razlike med območji ter slabenje centralne oblasti. Osmanska država se je od svoje kulminacije na koncu 17. stoletja pričela krčiti. Velika območja v severni Afriki je morala prepustiti novim evropskim silam, v vzhodni Evropi jo je proti jugu potiskalo Rusko carstvo, na Balkanu pa so se druga za drugo osamosvajale in širile nove države Grčija, Srbija, Črna gora, Bolgarija in Romunija.

Turčija je na začetku 20. stoletja razpolagala z ostanki ozemelj na Balkanu, s celotno Malo Azijo, Sirijo, Mezopotamijo, današnjo Palestino in Arabskim polotokom. A slednjega so nadzorovali le v obalnih predelih ob Rdečem morju in Perzijskem zalivu. V ta prostor sta kot zaščitnici precej številčnih krščanskih skupnosti vstopala Združeno kraljestvo in (precej manj) Francija. Zlasti Združeno kraljestvo je podpiralo arabsko nacionalno gibanje, pa tudi grško, armensko in kurdsko. Palestina je bila tedaj upravno turška z arabsko etnično večino ter nekaj kristjani (Maroniti), Judi in še nekaterimi drugimi etničnimi skupnostmi (Grataloup 2023). Etnična slika tega prostora se je začela spreminjati pod vplivi družbenih tokov v Evropi. Glavni nosilec teh sprememb je postalo judovsko nacionalno gibanje – sionizem.

Judje (Izraelci) so ljudstvo z izvorom verjetno v severni Mezopotamiji in

Slika 1: Pregledni zemljevid Palestine.

vzhodni Siriji. Okrog leta 1900 pr. n. št. so se priselili v Kanaan, tedaj del sedanje Palestine s sorazmerno gosto poselitvijo in razvito antično urbano kulturo. Jeriha in Megido datirata verjetno devet tisočletij v preteklost (Kochav 2000) in sta bila v času izraelskega prihoda v tesnih stikih z Egiptom. Egipt je postal tudi izhodišče vsaj dela Izraelcev (Hebrejcev), ki so nekako med 15. in 13. stoletjem pr. n. št. pod Mojzesom izvedli izhod (*eksodus*) iz Egipta in se premaknili na Sinaj ter v Negev. To je bil čas utrjevanja judovske vere in s tem poenotenja ter oblikovanja identitete, ki se je pozneje vzdrževala celo ne glede na zunanje okoliščine.

Okrog leta 1020 pr. n. št. so Izraelci osnovali svojo prvo državo, ki je višek dosegla v času kralja Salomona (969–930 pr. n. št.), se nato razdelila in dve stoletji pozneje klonila pritiskom Asircev (leta 722 pr. n. št.) in za njimi Babiloncev (leta 587 pr. n. št.). Političnemu porazu sta sledila razselitev Izraelcev (predvsem na območje Mezopotamije) in prepoved judovske vere (Natek in Natek 2006). Pozneje so ta prostor zasedli Perzijci (leta 539 pr. n. št.) in potem Grki (leta 332 pr. n. št.), za njimi pa spet Perzijci (leta 198 pr. n. št.).

Po upor Makabejcev so bili krajši čas samostojni (od leta 167 do leta 63 pr. n. št.); tedaj je območje kot provinca Judeja prišlo v okvir Rimskega imperija. Upor proti Rimljanom leta 135 so drago plačali z veliko razselitvijo. Oblikovala se je judovska diaspora, v deželi pa se je kljub preganjanju širilo krščanstvo.

Rimsko oziroma pozneje bizantinsko politično upravo so leta 642 zamenjali Arabci, ki so prinesli islam. Jeruzalem, sveti kraj judaizma in krščanstva, je postal tudi sveti kraj islama (Slovenski veliki leksikon 2007). Določene spremembe so vnesle križarske vojne (trajajoče od leta 1095 do leta 1291) z oblikovanjem vrste držav; največja je bila Jeruzalemsko kraljestvo.

V 13. stoletju so v Levant večkrat vdrli Mongoli, za njimi pa se je uveljavila oblast Mamelukov in naposled Turkov (leta 1516), ki so tu potem ostali skoraj natanko štiri stoletja. Pod turško upravo se je zaradi razseljevanja, verske spreobrnitve staroselcev (Judov) in kolonizacije muslimanskega prebivalstva delež prebivalcev z judovsko vero močno zmanjšal. Judovsko prebivalstvo je bilo predvsem v zelo številčni in raznoliki diaspori malodane po vsem svetu, a največ ga je bilo v srednji in vzhodni Evropi. Dokaj številčne populacije so bile tudi v Turčiji, Iranu in Egiptu. Judovstvo je bilo številčen, geografsko razpršen ter versko, jezikovno in kulturno zelo raznolik pojav (Šobajić 1982).

Judje so bili skozi stoletja zlasti evropske in turške zgodovine izpostavljeni različnim pritiskom in pogromom. Marsikje po evropskih mestih so bili naseljeni v prostorsko zaprtih getih, odrekli so jim pravico do posesti zemljišč in javnih služb. Judovske diaspore so v getoiziranem eksilu (pregnanstvu) oblikovale čvrsto družbeno mrežno povezanost, etnokulturno vzajemnost in solidarnost, ekonomsko utemeljeno na različnih storitvah. Judje so kot prvi postali najbolj terciarizirana družba na svetu.

Čeprav preganjeni so sčasoma oblikovali različne (ekonomske) vzvode vplivanja na vladajoče strukture po matičnih državah ter s pomočjo čvrste, a dobro prikrita mrežne povezanosti urejali svoje interese in pri tem nedvomno učinkovito presegali tedanje politične meje. V Združenih državah Amerike so imeli – nasprotno kot v Evropi – prosto pot in tudi preganjanja ni bilo. Tesne družinske vezi ter navajenost na denarno gospodarstvo in storitve so Judom zagotavljale mnogo ugodnejše okolje kot v večini evropskih družb. Diaspora v ZDA se je krepila. Navezanost Judov na ZDA izhaja iz sorazmerne ekonomske moči in družbenega vpliva v ameriški družbi. Judovska diaspora je posredno postala pomemben dejavnik tudi v mednarodni politični areni (Šobajić 1982, 95–102). V vzhodni Evropi (do leta 1918 večinoma v okvirih Ruskega carstva) so bili Judje marsikje tudi lastniki kmetijskih posesti in kmetje. Ponekod na Poljskem in v Ukrajini so imeli v strukturi prebivalstva na podeželju znatno večji delež (tudi nad 15%) kot drugod (Magocsi 2002).

Sionizem in oblikovanje Izraela

V evropskem političnem vrvežu 19. stoletja so nacionalne ideologije prevzele vlogo pglavitnega dejavnika družbene mobilizacije. Pglavitni cilj nacionalistov je bila utemeljitev nacionalnih držav, bodisi s preoblikovanjem že obstoječih teritorijev v kulturno poenotene nacionalne države bodisi po načelu jezikovne homogenosti z združevanjem različnih političnih teritorijev v novo (nacionalno) državo. Številne etnične skupnosti pa

teritorijev niso imele in so jih morale šele priboriti z osamosvajanjem izpod obstoječih političnih tvorb.

Podobno kot so održavljanje izvedli nekateri narodi na Balkanu so imeli osamosvojitvene težnje tudi Armenci in Kurdi na vzhodu turškega imperija ter Arabci na celotnem prostoru Levanta in Arabskega polotoka. Mladi nacionalizmi, nasprotni turški oblasti, so ustrezali angleškim geopolitičnim interesom, zato so jih na različne načine spodbujali.

V drugi polovici 19. stoletja je nacionalno gibanje zajelo tudi judovski živelj, razpršeno naseljen predvsem v urbanih okoljih različnih evropskih držav. Urbani značaj, sorazmerna izobraženost ter naslonjenost na terciarne dejavnosti in obstoj široko razpredene mrežne povezanosti so olajševali družbeno mobilizacijo in omogočali, da so Judje postali prepoznaven narod (Sand 2010). A med nacionalizmi evropskih narodov so imeli veliko težavo: niso imeli teritorija s prepričljivo etnično večino in tudi ne teritorija, na katerega bi se etnična komponenta vezala z vidika v zgodovini obstoječe politične tvorbe (obstoj zgodovinskih teritorijev je bil skoraj standardna mitološka podlaga večine nacionalizmov). Obstajal pa je mitološki prostor: to je bila Palestina, za Jude »obljubljena dežela«; kot tako so jo opredeljevali zaradi zgodovinskega spomina.

V 19. stoletju je bila Palestina periferni del Otomanskega imperija in etnično večinoma arabska. Teritorialni primanjkljaj je pričelo spreminjati judovsko sionistično nacionalno

gibanje. Idejni oče sionizma je bil Theodor Herzl, ki je v znamenitem spisu »Der Judenstaat« projiciral judovski etnični teritorij z načrtno kolonizacijo Palestine, prostora stare izraelske zgodovine (Steininger 2003). Gibanje se je naglo širilo, dobivalo pristaše in zaradi odličnih, čeprav prikritih družbenih vezi judovske srenje po svetu tudi dovolj podpore, zlasti v britanski politiki. Neuspešno so poskušali vplivati na turški dvor, da bi odobril judovsko kolonizacijo in oblikovanje teritorialne avtonomije, morda računajoč na zmanjševanje arabskega nacionalizma.

V igri je bilo več opcij oblikovanja judovske države, od Afrike (Ugande) do Centralne Azije in ruskega Daljnega vzhoda, a obveljala je Palestina. Združeno kraljestvo je bilo edino, ki je projekt tudi politično podprlo in v znameniti Balfourjevi deklaraciji (2. november 1917) Judom obljubilo pomoč pri oblikovanju države (Fromkin 1989) (obljubljalo jo je tudi Arabcem!). Palestina je leta 1881, torej še pod turško upravo, postala prostor načrtnega naseljevanja Judov z različnih delov sveta. Kupovanje zemlje in nepremičnin ter oblikovanje novih naselbin je bila materializacija sionističnega gibanja. Kupovali so tudi povsem nerodovitna zemljišča, če so le bila na razpolago. Dogajanje je kmalu naletelo na odpor arabskih sosedov (Gilbert 2010).

Kar se selitvene dinamike tiče, je bila prelomnica britanski mandat nad Palestino, ozemljem sedanjih Izraela, Gaze, Zahodnega brega in Jordanije. Pod britansko upravo se je zaradi

sprejetja Balfourjeve deklaracije kot politične garancije Britanskega imperija Judom (sionistom) naseljevanje Palestine pospešilo; na to pa so vplivale tudi razmere v Evropi (Encel 2023).

Z današnjega vidika je oblikovanje novih domovin in načrtno preseljevanje večjega števila ljudi videti nenavadno in nesprejemljivo, po prvi svetovni vojni in tudi še nekaj časa po drugi pa ni bilo tako. Tudi britansko oblikovanje posebnih teritorijev ni bilo nenavadno. *Rex brittanica* (britansko kraljestvo oziroma imperij) je izvajala *lex brittanica* (tako imenovano britansko pravo ali pravico) in v primerih posredovanja tudi *pax brittanica* (tako imenovani britanski mir oziroma sporazume mednarodnega značaja). Končno je prav Združeno kraljestvo oblikovalo mandatna ozemlja drugod po Bližnjem vzhodu (Dalziel 2006). Tudi preseljevanje celih skupnosti ni bilo nenavadno. Turčija in Grčija sta si po prvi svetovni vojni izmenjali blizu dva milijona prebivalcev. Po drugi svetovni vojni so zaradi doseganja ideala etnično homogenih držav v srednji in vzhodni Evropi načrtno preselili okrog 20 milijonov ljudi (The Times atlas evropske zgodovine 1996). V Evropi je zaradi nasilnih množičnih selitev še vedno vsaj dvajset večjih in manjših območij s spremenjeno etnično sestavo (Lowe 2013); samo v Sloveniji sta dve.

Zanimanje za selitev v Palestino so izdatno spodbujali protisemitski pritiski v evropskih državah. Posebej v Franciji, Nemčiji in Rusiji je bil antisemitizem zelo močan in nasilen,

tako da tudi obširni pogromi niso bili redki. Po prvi svetovni vojni se je kolonizacija nadaljevala in stopnjevala, ker je imela na razpolago razmeroma številčen demografski kontingent. Mnogi Judje so zapustili socialistično Sovjetsko zvezo in malo pozneje zlasti Nemčijo. Tam je bil antisemitizem instrumentalizirana državna ideologija; Jude so začeli sistematično uničevati ter pleniti njihovo imovino.

Pritok Judov je sprožal vrsto konfliktov med prišleki in Arabci, zato je britanska uprava nad protektoratom Palestino doseljevanje pričela omejevati. Judje so se potem upirali tudi britanski upravi (Šobajić 1982). Zaradi tega in obrambe pred Arabci so oblikovali obrambne sile, ki so bili ne le garant obstoja, temveč tudi instrument nadaljnega osvajanja ozemlja v Palestini na škodo Arabcev. Pod britanskim mandatom so Judje (sicer povsem samostojno) oblikovali čvrsto organizirano demografsko jedro, zmožno ekonomskega preživetja in zagotavljanja varnosti. Po letu 1920 so različne samozaščitne lokalne milice preoblikovali v enotno obrambno organizacijo Hagana (Steiniger 2003).

Med letoma 1936 in 1939 so bili spopadi med Arabci in Judi v Palestini še posebej pogosti in obsežni. Govoriti je mogoče o medetničnih vojnah. Britanci vanje večinoma niso neposredno posegali. Zato so se Britanski upravi upirali tako Arabci kot tudi judovski kolonisti. Britanci so leta 1937 in leto pozneje oblikovali nekaj predlogov teritorialne delitve Palestine na arabsko in judovsko upravo, a z njimi niso zadovoljili nikogar (Gilbert 2010).

Slika 2: Begunski tabor Jaramana, ki je nastal leta 1948 (vir: Jack Madvo, Wikimedia Commons).

Dogajanje je prekinila druga svetovna vojna. Veliko Judov se je vključilo v zavezniške vojaške enote. S tem niso pridobili le ugleda, temveč predvsem izkušnje in razširili so zveze v zavezniški vojaški sferi. Ker tega Arabci po vojni skorajda niso imeli, so bili kljub številčni premoči vojaško šibkejši nasprotnik.

Druga svetovna vojna je Judom v nemških zasedbenih področjih prinesla veliko gorja. Holokavst je pobral dobrih šest milijonov Judov in jih v svetovnem okviru postavil med velike žrtve nacizma in drugih totalitarnih ideologij. Čeprav ni bil neposredno povezan, je tudi holokavst posredno prispeval precej vzvodov in argumentov, da je projekt sionizma – oblikovanje države Izrael – kmalu po drugi svetovni vojni postal resničnost. Posebna judovska agencija je predstavila za Jude bistveno ambicioznejši načrt

delitve Palestine v podobnem obsegu, kakršnega Izrael uradno še vedno ima (Gilbert 2010).

Politične spremembe so drastično posegle v demografsko strukturo. V cisjordanskem delu Palestine je ob koncu otomanskega obdobja živelo okrog 60.000 Judov. Po drugi svetovni vojni, malo pred razglasitvijo neodvisnosti Izraela, je ozemlje naseljevalo okrog 1,3 milijona Arabcev in okrog 600.000 Judov. Le dan po razglasitvi neodvisnosti je bilo Judov 650.000, Arabcev pa le še 156.000 (Wolffsohn 2023).

Združeno kraljestvo je končalo svoj mandat protektorata nad Palestino. Združeni narodi so judovsko vprašanje reševali s predlogom oblikovanja dveh držav, Izraela in arabske Palestine (29. novembra 1947). Arabci so tudi s podporo Sovjetske zveze delitev

zavrnil in predlagano ozemlje večkrat vojaško napadli. Judje so predlog delitve sprejeli in kmalu zatem (14. maja 1948) razglasili neodvisnost Izraela. Cilj sionistov se je formalno uresničil, a za ceno stalne konfrontacije z arabskimi sosedi.

Izraelsko-arabski vojni kontinuum

Takoj po razglasitvi neodvisnosti je Izrael napadla koalicija arabskih držav, a bila v nekaj mesecih poražena. Izrael je do novembra 1949 osvojil veliko večino ozemlja, kot ga je že leta 1938 predlagala Judovska agencija. Območja pod učinkovito izraelsko upravo so Arabci množično zapuščali, deloma tudi zaradi propagande, da se nanje vrnejo po uničenju Izraela. Dele nekdanjega britanskega mandatnega ozemlja Palestine sta vojaško okupirali arabski sosedi Egipt in Jordanija, Gazo Egipt in Zahodni breg Jordanija ter nad njima pozneje (leta 1950) razglasili suverenost (Steiniger 2003). Po prvi arabsko-izraelski vojni so Arabci iz Palestine v javnem diskurzu po sve-tu postali Palestinci, narod beguncev.

Sledil je eksodus judovskega prebivalstva iz arabskih držav. Po ocenah je zajel okrog 580.000 ljudi, kar je zelo primerljivo z okrog 600.000 palestinskimi begunci. Medtem ko so judovski emigranti postali kolonisti v Izraelu, so Palestincem večinoma ostala le begunska taborišča v okoliških državah (Gilbert 2010). Izraelu je tak razvoj izjemno ustrezal, ker je država potrebovala zadostno demografsko bazo za razvoj gospodarstva in še bolj za obrambo. V naslednjih desetletjih se je v Izrael priselilo več

kot 3,5 milijonov kolonistov iz malo-dane vsega sveta, a zdaleč največ (več kot polovica) iz Evrope in z območij nekdanje Sovjetske zveze (Atlas of the Middle East 2003); ta tok še vedno ni povsem prenehal (Grataloup 2023).

Pod pritiskom mednarodnih dejav-nikov je bilo leta 1949 doseženo pre-mirje, ki pa Izraela vojaško ni razbre-menilo. Vpadi palestinskih enot so bili pogosti, izraelski vojaški odgovori pa takojšnji in obsežni. Dejansko je v vsej zgodovini Palestine po letu 1947 potekalo vojaško spopadanje za pro-stor z bolj in manj intenzivnimi ča-sovnimi sekvencami. Vojno dogajanje je tu kontinuiteta. V arabsko-judovski konflikt v Palestini so že takoj na za-četku vstopili zavezniki: socialistični »vzhod« s Sovjetsko zvezo je podpi-ral arabske države, Združene države Amerike in države zahodnega kultur-nega kroga predvsem Izraelce, niso pa vstopale neposredno v spopade.

Zaradi ogroženosti po egiptovski za-sedbi Sueškega prekopa leta 1956 je sledila izraelska vojaška operacija na Sinaj. Izraelska vojska ga je v celoti za-sedla, potem pa nadzor nad kanalom prepustila Franciji in Združenemu kraljestvu. Po dogovoru je Izrael vo-jaske sile s Sinaja umaknil. Tja je pri-šla prva mednarodna mirovna misija Združenih narodov (ZN), ki je tam ostala eno desetletje. Ko so se mirov-ne sile ZN umaknile, so območje v nasprotju z dogovori zasegle egipto-vske vojaške enote. V nagli šestdnevni vojni, trajajoči od 5. do 10. oktobra 1967, so izraelske enote vrnile pod izraelsko vojaško upravo ves Sinajski polotok, Gazo in Zahodni breg ter

zasedle položaje na Golanski plano-ti, ob meji proti Siriji. Skoraj točno pet let pozneje (6. oktobra 1973) so stanje skušale spremeniti združene vo-jaske sile Egipta in Sirije, a so Izraelci napade odbili. Vojna je opozorila na nekatere slabosti izraelske obrambe. Začasna mejna črta se ni spremenila in s posredovanjem ameriške diplo-macije se je ta vojna, po judovskem verskem prazniku Jom Kipur imeno-vana tudi jomkipurska vojna, končala s premirjem. Pozneje je prišlo do lo-čenega izraelsko-egiptovskega mirov-nega sporazuma v Camp Davidu (26. marca 1979), ki velja še danes. Od ta-krat je Egipt zunaj izraelsko-arabskih spopadov. Izraelska vojska se je s Sina-ja postopno umaknila (Gilbert 2010).

Težišče arabsko-izraelskih spopadov se je preneslo na območja s koncen-tracijo Palestincev, ki so se oblikova-la na Zahodnem bregu, v Gazi in na jugu Libanona. Leta 1964 so ustano-vili Palestinsko osvobodilno organi-zacijo (angleško *Palestine Liberation Organisation*; kratko PLO). Glavna politična struja je bilo gibanje Fatah pod vodstvom Jaserja Arafata. Število palestinskih beguncev na jugu Liba-nona se je močno povečalo po letu 1967, po letu 1970, ko so iz Jorda-nije izgnali palestinske gverilce, pa je jug Libanona postal eno od poli-tičnih jeder protiizraelskega odpora. Medtem ko je Izrael nadziral večji del ozemelj Gaze in Zahodnega brega, na razmere v Libanonu ni imel neposre-dnega vpliva. Leta 1975 je Libanon zajela državljanska vojna, v kateri so krščanskim maronitom nasprotovali prav radikalizirani sunitiski Palestin-ci. Z nekaj prekinitvami je trajala

do leta 1989. Manjše skupine palestinskih borcev so pogosto napadale izraelske vojaške postojanke in tudi civilne objekte, čeprav so se njihovi poveljniki zavedali posledic izraelskih povračilnih ukrepov (Gilbert 2010). Čeprav odkrite vojne z obsežnimi vojaškimi operacijami ni bilo ves čas, je bilo policijsko in vojaško delovanje izraelskih obrambnih sil tako pogosto, da o miru ni mogoče govoriti.

Marca 1978 je izraelska vojska napadla s Palestinci poseljene južne predele Libanona in jih začasno zasedla. Izraelci so oblikovali poseben režim obmejnega pasu libanonskega teritorija, ki naj bi zagotavljal varnost pred palestinskimi raketnimi napadi na izraelsko ozemlje. Ukrep je imel le začasen in sorazmerno skromen učinek (Encel 2023). Libanonsko-izraelsko mejo so tedaj izdatno utrdili in oblikovali tako imenovano »božjo mejo«, prek katere je bil mogoč prehod le zaradi dela, medicinske oskrbe in obiska sorodnikov. To možnost so številni tudi izkoristili (Gilbert 2010).

Konec leta 1987 je PLO pričela *prvo intifado* (odpor), stalen boj proti izraelski zasedbi večinsko palestinskih ozemelj. Trajala je do leta 1993, ni pa sprožila obsežnejših izraelskih protiuukrepov. V jeku globalnih geopolitičnih sprememb je bilo več prostora za iskanje mirovnih sporazumov. Leta 1993 so v Oslu podpisali deklaracijo o oblikovanju palestinske samouprave v Gazi in na Zahodnem bregu. Maja 1994 je Izrael Palestincem tudi dejansko prepustil upravljanje obeh teritorijev, v praksi pa so Izraelci zadržali nadzor nad judovskimi naselbinami

in vodnimi viri (Reinhart 2002). Po sporazumu v Washingtonu leta 1995 se je palestinska oblast načeloma razširila nad celotni ozemlji Gaze in Zahodnega brega, v praksi pa temu ni bilo tako. Sporazum naj bi bil temelj za postopno palestinsko državnost.

Ker so leta 2001 na teh območjih prišle na oblast bolj radikalne struje, je med letoma 2001 in 2005 v odnosih med Izraelom in Palestinci sledila *druga palestinska intifada*, ki so jo končali dogovori v Sharm el Sheikhu leta 2005 in načrt za trajnejši mir (Natek in Natek 2006). Večletna mirovna prizadevanja v Oslu niso prinesle izraelsko-palestinskega sporazuma, predvsem zaradi nasprotovanja radikalnih struj med Palestinci (predvsem Hamas) in izraelskega nadaljevanja kolonizacije Zahodnega brega – ozemlja, o katerem so se pogajali. Predvideni sporazum (imenovan tudi Camp David II. oziroma »Sporazum iz Osla«) je pomenil zgrešeno priložnost za tlakovanje koncepta dveh držav v Palestini, Izraela in Palestine. Slednjo naj bi sestavljala Gaza in Zahodni breg (Yambert 2010).

Na širšem območju Bližnjega in Srednjega vzhoda je drugo dekada 21. stoletja zaznamoval niz pretresov in državljanskih vojn, ki so dobili skupno ime »arabska pomlad« (Zupančič 2012). Razlogi za upore so bili od države do države različni. Marsikje so se ob tem okrepile radikalne politične frakcije, temelječe na interpretaciji islama. Te struje, kot so Al Kaida in Islamska država (tudi ISIL) so na obširnih območjih Iraka, Sirije in Jemna vzpostavile vladavino terorja.

Radikalizaciji političnega islama je mogoče slediti nekako od sedemdesetih let 20. stoletja dalje (Addi 2017), čeprav so nekatere struje (tako imenovani »muslimanski bratje«) obstajale že prej, tudi v Palestini (Baumgarten 2006). Uspešna islamska revolucija v Iranu leta 1979 je podprla radikalne politične orientacije tudi na območju Palestine. Iran podpira tako leta 1987 formirani Hamas (na sunitskem islamu utemeljeno palestinsko gibanje, ki deluje predvsem na območju Gaze, kjer ima od leta 2006 vso oblast) kot Hezbolah (šiitska milica, ustanovljena leta 1982; ki deluje v Libanonu). Kljub razlikam sta obe struji pod vplivom Irana, ki tudi prek njiju vpliva na širše dogajanje na Bližnjem oziroma Srednjem vzhodu. Obe se polnita s kadri iz številčne kvote palestinskih beguncev in kot svoj politični cilj razglašata uničenje Izraela (Yambert 2010). Po tem se razlikujeta od Fataha (palestinsko nacionalno osvobodilno gibanje), ki je na Zahodnem bregu še vedno prevladujoča politična stranka ter vsaj omejeno zagovarja politično pot in dialog z Izraelom.

Leta 2006 je oblast v Gazi prevzel Hamas, kar je ob že obstoječem delovanju Hezbolaha, prav tako radikalnega islamističnega gibanja na jugu Libanona, zmanjšalo možnost nadaljevanja mirovnih pogajanj. Nasprotno, na jugu Libanona je izraelska vojska poleti 2006 začela z obsežnimi napadi na cilje pod upravo Hezbolaha, pri čemer je veliko škodo utrpela tudi infrastruktura na jugu Libanona (Gilbert 2010). Položaj so dodatno zapletli politični atentati (Kozody 2006). Izrael je pričel vzdolž obeh teritorijev graditi

varnostni zid (Encel 2023) ter sproti obračunavati s skrajnejšimi palestinskimi strujami.

Te so bile povod za kratkotrajno, a dokaj intenzivno in rušilno vojno Izraela v Gazi konec leta 2008 in leta 2009. Poglavitni razlog so bili stopnjevani raketni napadi na različne cilje tudi globoko znotraj izraelskega ozemlja ter vpadi manjših kopenskih enot, pri čemer so napadalci uporabljali tudi dolge sisteme podzemnih rovoev, prek katerih so prečkali strogo nadzorovano mejno cono. Odkrite rove je izraelska vojska sproti uničevala. Januarja 2009 se je v okviru operacije Cast Lead (tako so imenovali tri tedne trajajočo vojno, v kateri je izraelska vojska prevzela nadzor nad dobro polovico ozemlja Gaze) pričela tudi obsežnejša kopenska ofenziva. Kratko, a zelo rušilno vojno (od 27. decembra 2008 do 18. januarja 2009) smatrajo za uverturo v konflikt, ki je izbruhnil leta 2023 in v času priprave prispevka še vedno traja (Phillips 2024).

Za zdaj še nedokončana vojna v Gazi, začeta leta 2023

Vojaški poraz in obsežno uničenje po tritedenski intenzivni vojni v letih 2008–2009 sta Gazo gospodarsko močno prizadela. Možnosti njenih prebivalcev za delo v Izraelu so se zaradi nezaupanja in napetosti bistveno zmanjšale. V naslednjem desetletju je bilo veliko manjših konfliktov. Obsežno konfrontacijo je Gaza doživela leta 2021, a do vojne vendarle ni prišlo.

Poleg domačih razmer so na ponovno stopnjevano konfliktualizacijo v Gazi vsaj deloma vplivale mednarodne razmere. V tem času je bila svetovna pozornost obrnjena k vojni v Ukrajini. Obenem je Rusija okrepila povezave z Iranom, ta pa je s finančnimi sredstvi podprl palestinski napad na Izrael iz Gaze in pozneje z raketnimi napadi tudi omejeno vojaško ukrepal proti Izraelu. Napad Hamasa je sledil v obdobju notranje politične krize v Izraelu.

7. oktobra 2023 je Hamas sprožil napad na cilje v južnem Izraelu. Obsežen napad z več kot 7000 napadalci je bil svojevrstno presenečenje za sicer zelo dobro opremljene in izurjene izraelske varnostne ter obveščevalne službe. Mnenja o tem, ali so očitno dobro organiziran napad, ki ga je moral Hamas že zaradi urjenja različnih enot ter zbiranja vojaške tehnike pripravljati dalj časa, izraelske službe zares prezrle ali pa morda celo namerno ignorirale, ostajajo deljena. Vsekakor je Izrael obseg, silovitost in začetne uspehe podcenil. Zaradi časa napada (judovski verski praznik), neselektivnosti ciljev, velikega števila žrtev (1195) in zajetja okrog 300 talcev ter začetni zasedbi okrog 600 km² ozemlja je v Izraelu hitro prevladala ocena o splošnem in širšem napadu.

Kmalu je sledil silovit izraelski vojaški odgovor v obliki obsežne invazije na Gazo. Obmejno območje v globini okrog 20 km so evakuirali. Izraelske vojaške sile so postopno osvajale ozemlje in zahtevale umik prebivalstva proti jugu območja. Gosto naseljeno urbano okolje je zelo zahtevno bojišče s pričakovano številnimi žrtvami in rušenjem zgrajenega okolja. Zasedeni predeli so bili zaradi intenzivnosti bojevanja skoraj v celoti opustošeni, infrastruktura uničena, prebivalci pa večidel pregnani. Izraelska invazija se je spremenila v tamkajšnjo nedvomno najbolj dolgotrajno vojno, ki traja od konca oktobra 2023 do sedaj (april 2025). Izrael je angažiral doslej največ vojaške tehnike in mobiliziral največ vojaških obveznikov. Po navedenih vojaško-tehničnih merilih to zdaleč presega dotedanje arabsko-izraelske vojne.

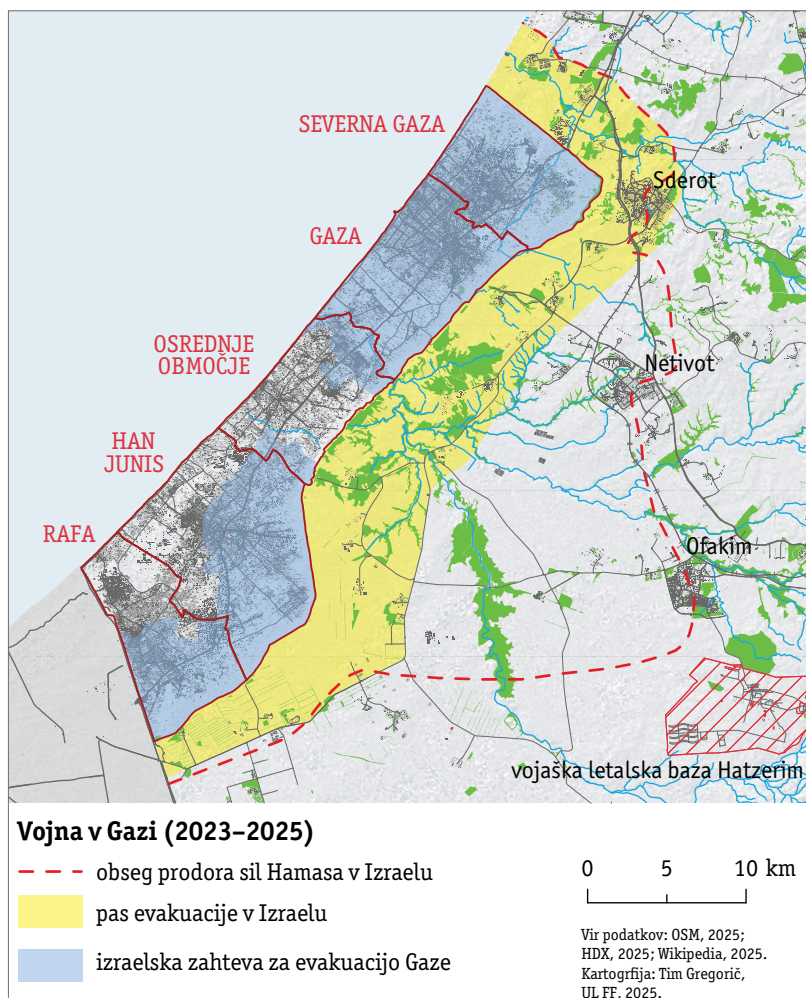
Slika 3: Posledice vojne leta 2008 (vir: DYKT Mohigan, Wikimedia Commons).

Vojaški spopad je bil najbolj intenziven prvih šest mesecev, do pomladi 2024. Po začasnih prekinitev se je nekaj manj intenzivno nadaljeval. Vojna izstopa tudi po vojaških in civilnih žrtvah; na izraelski strani jih je okrog 2000 in na palestinski verjetno več kot 73.500 (medmrežje 1). Pomladi 2025, leto in pol po njenem začetku, izraelske sile obvladujejo približno tri petine ozemlja Gaze. Pod palestinsko oblastjo so predel na jugu (Han Junis), obalno območje približno v južni polovici teritorija Gaze in nekaj vmesnih izoliranih območij, vključno s središčem mesta Gaza. Izrael je vojaško zasedel večino območja, za katerega je na začetku vojne zahteval evakuacijo prebivalstva. Januarja 2025 je bil dosežen okvirni sporazum o premirju, a se spopadi v omejenem obsegu nadaljujejo. Ob vojni v Gazi je do časovno in regionalno omejenih spopadov prišlo tudi na Zahodnem bregu in na jugu Libanona.

Tehnologije preživetja: oblikovanje družbenih in prostorskih struktur v razmerah dolgotrajnega spopadanja

Arabsko-izraelski vojni kontinuum spada med najbolj dolgotrajna območja spopadov. Je vztrajen boj za preživetje na območju z omejenimi geografskimi viri in dokaz, da vojne v resnici privlačijo ljudi. Dolgotrajno spopadanje s časovno nepravilno menjavo intenzivnejših in bolj umirjenih sekvenc spopadanja, ki opredeljuje več kot stoletje trajajoče arabsko-izraelske (judovske) odnose, je sčasoma ustvarilo samosvoji kulturno pokrajino in družbo. Obe odražata kompleksno

Slika 4: Območje invazije gibanja Hamas in območja evakuacije po začetku vojne leta 2023.

prilagoditev na tako rekoč neprekinjene krizne razmere.

Naselja so zasnovana z mislijo na obrambo. Takšni niso le kibuci na obmejnih podeželskih območjih, temveč tudi mesta. Ta imajo defenzivno prostorsko koncepcijo z možnostmi pasivne obrambe (predvsem postavitev naselij in povezovalne, dobro zavarovane infrastrukture), ki jo je mogoče hitro nadgraditi z aktivno obrambo, torej z uporabo vojaške tehnike in vojaške sile. Razporeditev proizvodne

infrastrukture, energetskih objektov, skladišč in drugih objektov tako imenovane kritične infrastrukture je razpršena, a obenem dovolj medsebojno povezana in predvsem zavarovana. V izraelskem urbanizmu je varnost vtakna v podrobnosti v mestih, kjer živi več kot 90 % prebivalcev, in tudi na podeželju (Encel 2023; Pappe 2024).

Obrambna sposobnost je odvisna najprej od razpoložljive demografske komponente. Številčna rast izraelskega prebivalstva je za Izrael varnostna

nuja; le številno in dobro organizirano ter opremljeno ljudstvo lahko kljubuje naletom precej številčnejše arabske okolice. Rezultat je gosto naseljeno in infrastrukturno prepleteno območje z demografsko vitalnostjo.

Izraelska družba je nastajajoča družba. Čeprav so priseljenci iz malodane vseh koncev sveta na nek način Judje (judje) (Sand 2010), se morajo po prihodcu šele zares »poizraeliti« oziroma

postati Izraelci, pripadniki teritorialno in politično zaokrožene skupnosti, kolektiv z zavestjo, identiteto, občutkom pripadnosti in solidarnosti. Izraelce oblikujejo družbene institucije, od šolstva in uprave do medijev.

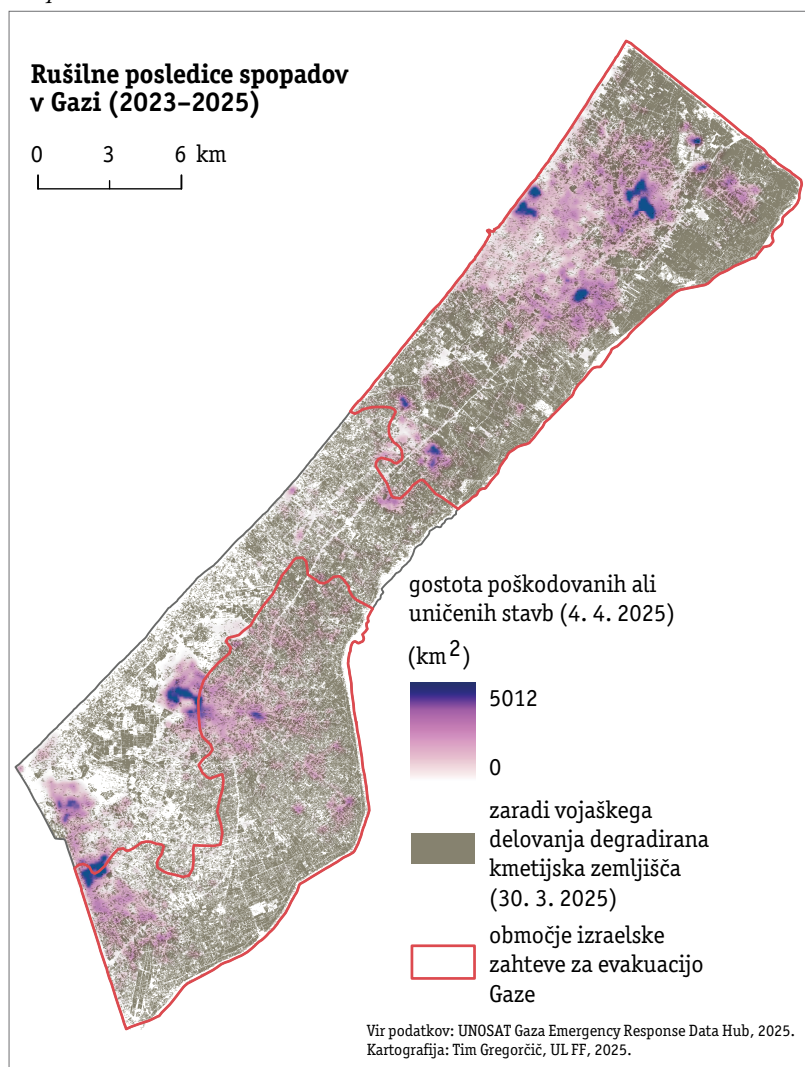
Posebej je izpostavljena izraelska vojska (izraelske obrambne sile, angleško *Israeli Defence Force*, kratko IDF). Vojaški službi so zavezani vsi. Izrael je visoko militarizirana družba, vseskozi

pripravljena na hitro vojaško mobilizacijo in totalno obrambo, obenem pa zmožna operativno delovati tudi daleč zunaj državnega ozemlja (Bresheeth-Zabner 2020).

Številčno prebivalstvo potrebuje hrano in vodo, kar nadalje pomeni naprežanje za osvojitvijo in zavarovanje ključnih vodnih virov, vzpostavljanje in razvoj tehnologije za pridobivanje sladke vode iz slane morske, čiščenje odpadnih voda in njihovo racionalno porabo (Clarke in King 2004). Posebna pozornost je namenjena zavarovanju vodnih virov z varovanjem vodnih zajetij, nadzorom nad vodovodi, ki mrežno povezujejo celotno državno zemlje, visoko stopnjo čiščenja odpadnih voda in – kar gre zlasti na škodo palestinskih sosedov – zavzetja vodnih virov tudi na palestinskih ozemljih (Weizman 2024). Izrael je v veliki meri prehransko samozadosten, izraelski kibuci na jugu pa imajo poleg vloge pridelovanja hrane tudi izrazito obrambi prilagojeno prostorsko ureditev. Izraelci so nacija inženirjev. V desetletjih so razvili raznovrstno kakovostno industrijsko proizvodnjo različnih izdelkov, kar omogoča samooskrbo s kritičnimi dobrinami (Encel 2023). Za obrambo je pomembna predvsem proizvodnja orožja in vojaške opreme (Pappe 2024). Še vedno zelo razširjen krog judovske diaspore po svetu je podporna mreža za živahno gospodarsko izmenjavo.

Ozemlje Izraela je zaradi majhnih razdalj ter velike prebivalstvene in gospodarske zgoščenosti varnostno ranljivo, kar velja še posebej za rodovitno obalno območje med Haifo in Tel

Slika 5: Uničujoče posledice spopadov v Gazi v obdobju med oktobrom leta 2023 in aprilom leta 2025.

Avivom ter območje blizu Jeruzalema, kjer je škoda ob morebitnem napadu lahko zelo velika (Encel 2023). Prav to mu na drugi strani zagotavlja tudi nekatere ključne prednosti. Zgrajeno okolje se s svojo infrastrukturo in proizvodnimi kapacitetami kaže kot zelo odporno in tudi vojaško precej šibkejšemu nasprotniku omogoča dolgotrajen učinkovit odpor (kar je pogosta poteza demografsko zelo obljudenih palestinskih poselitvenih območij). Prednosti lokalno in regionalno, ne pa tudi širše, torej makroregionalno močnejših in dobro organiziranih izraelskih demografskih struktur so ne le zelo učinkovito varovanje vitalnih ekonomskih, socialnih in kulturnih zmogljivosti, temveč tudi stalno proženje obrambne dinamike, ki zahteva hitre premike sil in sredstev. Mesta in na splošno naseljena območja morajo biti skoraj istočasno učinkoviti »zamašek« za prodor nasprotnika, »bunker« za branilca in po potrebi vselej odprt ter zmogljiv transportni koridor (Papin in Tertrais 2023).

Palestinski (arabski) sosede so večino časa v defenzivi. Izgubljene vojne so v begunskih taboriščih okrog Izraela namnožile kontingente beguncev. Arabci v Palestini so postali »Palestinci« tudi kot etnopolitična kategorija. Palestinske krizne razmere pospešujejo opredeljevanje dela prebivalstva za radikalne islamistične ideje, čeprav imajo te tudi druge izvore (Addi 2017). Nanje in na njihovo notranjo politično fragmentacijo so vplivali nekaj sami, deloma raznoliki zavezniki iz regionalne bližine (iz Egipta, Jordanije in Sirije), še bolj pa iz oddaljenih okolij Irana in še prej Sovjetske zveze.

Zgoščanje prebivalstva v Gazi in na Zahodnem bregu je bolj odraz porazov v lokalnem tekmovanju kot zavestna izbira (Loewenstein 2024). Koncept palestinskega odpora, sploh pa intifada, so idejno bolj usmerjeni k uničenju Izraela kot pa k ohranjanju in razvoju lastne palestinske demografske in gospodarske substance. Demografska natlačenost ozemlja Gaze je sicer res rezultat prostorsko-političnih delitev v dolgotrajnem izraelsko-palestinskem konfliktu in potiskanja Palestincev v izgnanstvo. Po izraelski zaporu leta 2006 (ko je oblast prevzel radikalni Hamas) je zaradi skoraj popolne gospodarske neprilagojenosti grozila humanitarna katastrofa. Proizvodnih in oskrbnih zmogljivosti je namreč malo, ker jih niso gradili. Možnosti za to so obstajale. Koncentracija prebivalstva blizu izhoda iz Sueškega prometnega koridorja namreč nudi možnosti razvitja različnih storitev in proizvodnje.

Gaza torej ekonomsko nima dobrih možnosti preživetja (Loewenstein 2024). Obenem bi težko bolj nazorno demonstrirala nasprotovanje Izraelu, kar dokazujejo zelo obsežne izgradnje podzemnih tunelov za vojaške pohode manjših skupin specialnih sil. Te lahko izraelski družbi prizadenejo precej žrtev in škode, zelo težko pa jo bodo premagale (Levy 2024). Obenem je pričakovan izraelski povračilni in po izkušnjah doslej večinoma izrazito pretiran izraelski ukrep povzročil predvsem obsežno uničenje. Gazo so žrtvovali tako leta 2008 kot leta 2023, računajoč morda na širšo arabsko podporo.

Tako palestinska kakor izraelska družba sta skozi desetletja konfliktnih odnosov razvili vsaka svojo specifično tehnologijo preživetja. Izraelci vlagajo sistematične napore v osvajanje lokalnih virov, njihovo zavarovanje, uporabo in razvoj, pri čemer brez-kompromisno in tudi precej brez-obzirno posegajo za njimi (Papin in Tertrais 2023), Palestinci pa so manj sistematični ter usmerjeno delujejo proti Izraelcem in ne za lastno narodno skupnost. Gazo so v končni posledici z vojaškim izzivom (napadom na Izrael) postavili v vlogo izraelskega eksperimenta destrukcije. Od tega imajo določene strateške koristi (pa še to ni povsem gotovo) predvsem geografsko oddaljeni arabski (palestinski) zavezniki, od Irana do Rusije. Izrazite razlike v pristopu ter odsotnost ravnovesja pa doslej, kljub precej poskusom od zunaj, niso prinesli pomembnejših rezultatov v regiji.

Sklep

Palestina je klasično krizno območje z zapletenimi odnosi med Judi in Arabci, ki so z določitvami meja postali Izraelci in Palestinci. Konflikti se tipično verizijo: eno dejanje ali situacija ustvarja pogoje naslednji stopnji konflikta. Konfrontacija je stalna, spopadi pogosti in intenzivnejše vojne p so zato pričakovan začasni epilog. Tod ni pravega miru že več kot stoletje. Palestina je v celoti vpeta v geopolitična razmerja širše na Bližnjem in Srednjem vzhodu in tudi globalno. Gosto naseljeno območje je občutljivo in ranljivo, viri so omejeni, zato je njihovo posedovanje in nadzor nad njimi ključ preživetja skupnosti. Vojne v Palestini so medetnični spopadi

za prostor in dobrine; dovolj pogosti, da so postali nekakšen *modus operandi* v odnosih med nepomirljivimi nasprotniki.

Sklepanje mirovnih sporazumov je v neskladju s težavnostjo in zapletenostjo odnosov med v konflikte vpetimi stranmi, niti ni odvisno zgolj od zunanjih dejavnikov. V praksi nima velikega pomena niti sklicevanje na zgodovinsko utemeljeno kategorijo pravičnosti. Mirovni proces lahko zasnujejo strani, ki vzpostavijo distanco do lastne preteklosti in konurentu (nasprotniku, dejansko sovražniku) priznajo obstoj, prostor in določene pravice. V Palestini bi to pomenilo arabski (nikakor ne samo palestinski!) odmik od radikalne

ideje uničenja Izraela in izraelski odmik od širjenja na palestinska ozemlja, ob seveda sporazumnih teritorialni razmejitvi ter morebitnih dopuščenih služnosti. Potreben je še širši okvir mirovnega sporazuma in njegov garant – država ali skupina držav z zavezo nadziranja sporazumov. Taka konstrukcija bi pomenila paradigmatičen zasuk in celo preskok v arabsko-izraelskih odnosih. Pobuda ni nova; podobne so v preteklosti že bile (Ahram 2020), a so se zaradi vrste okoliščin, ki so rezultat delovanja tako notranjih kot zunanjih dejavnikov, vse po vrsti izjalovile.

Ideja trajnejšega miru je uresničljiva predvsem ob (geo)političnem pragmatizmu, ki upošteva razmerja moči

in smer delovanja prepoznanih dejavnikov v Palestini ter širše na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Pravičnost, še posebej, če se nanaša na vprašanje, čigava je Palestina, je zelo relativna in odvisna od a priori zornega kota, pa naj bo proarabskega ali proizraelskega (Wolffsohn 2023). Vendar mnoge države počnejo prav to, tudi s priznavanjem Palestine. S tem minirajo že tako skromen nabor okoliščin, ki bi z vzpostavljanjem ravnovesij moči in garancij medsebojnega priznavanja lahko dosegla tisto, kar ne uspeva že vsaj 70 let.

Glede na stanje duha in razmerij moči ožje in širše na Bližnjem vzhodu je veliko možnosti, da bodo politične meje v Palestini še naprej krojile vojne.

Viri in literatura

1. Addi, L. 2017: Radical Arab Nationalism and Political Islam. Washington DC.
2. Ahram, A. I. 2020: War and Conflict in the Middle East and North Africa. Cambridge.
3. Atlas of the Middle East. Washington DC, 2003.
4. Baumgarten, H. 2006: Hamas. Der politische Islam in Palästina. München.
5. Bresheeth-Zabner, H. 2020: An Army Like no Other: How The Israel Defence Force Made a Nation. London.
6. Clarke, R., King J. 2004: Atlas of Water: Mapping the World's most critical resource. London.
7. Dalziel, N. 2006: Historical Atlas of the British Empire. London.
8. Encel, F. 2023: Atlas géopolitique d'Israël. Paris.
9. Fromkin, D. 1989: A Peace to End All Peace: The Fall of Ottoman Empire and the Creation of the modern Middle East. New York.
10. Gilbert, M. 2010: The Routledge Atlas of the Arab-Israeli Conflict. San Francisco.
11. Grataloup, C. 2023: Die Geschichte der Welt. Ein Atlas. München.
12. Kochav, S. 2000: Izrael: Sijaj Svete dežele. Ljubljana.
13. Kozody, N. 2006: The Mideast Peace Process: An Autopsy. New York.
14. Levy, G. 2024: The Killing of Gaza: Reports on a Catastrophe. London, New York.
15. Loewenstein, A. 2024: The Palestine Laboratory: How Israel Exports the Technology of Occupation around the World. London, New York.
16. Lowe, K. 2013: Savage Continent: Europe in the Aftermath of World War II. London.
17. Magosci, P. R. 2002: Historical Atlas of Central Europe. Seattle.
18. Medmrežje 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Gaza_war (15. 2. 2025).
19. Natek, K., Natek, M. 2006: Države sveta. Ljubljana.
20. Papin, D., Tertrais, B. 2022: Atlas der Unordnung: 60 Karten über sichtbare, unsichtbare und sonderbare Grenzen. Darmstadt.
21. Pappe, I. 2024: Ten Myth about Israel. London.
22. Phillips, C. 2024: Battle Ground: Ten Conflicts that Explain the New Middle East. New Haven.
23. Reinhart, T. 2002: Israel/Palestine: How to end the war of 1948. New York.
24. Sand, S. 2010: Kako so izumili judovsko ljudstvo. Ljubljana.
25. Slovenski veliki leksikon. Ljubljana, 2007.
26. Steining, R. 2003: Der Naheostkonflikt. Frankfurt am Main.
27. Šobajić, V. 1982: Judje in Izrael. Ljubljana.
28. The Times atlas evropske zgodovine. Ljubljana, 1996.
29. Yambert, K. 2010: The Contemporary Middle East. Boulder.
30. Weizman, E. 2024: Hollow Land: Israeli s Architecture of Occupation. London.
31. Wolffsohn, M. 2023: Wem gehört das Heilige Land? Die Wurzeln des Streits zwischen Juden und Arabern. München.
32. Zupančič, J. 2012: Arabski prostor v geopolitični perspektivi. Dela 38. Ljubljana.